

češ. *květen* »maj«, polj. *kwiecień* »april« (gl. Skok I, 282). Podobno kot tudi slov. *rožnik* se v imenih nekaterih mesecev pogosto uporabljajo besede s pomenom »flos«. Tako nem. *Blumenmonat* »maj« (Grimm, II, 164), fr. *floréal* »osmi mesec po koledarju fr. rep., 20. april — 19. maj« ter drugi romanski primeri (Meyer-Lübke, *ibid.*, 3378).

d) *divični cvet*. V Kalob. rokopisu je Marija dvakrat imenovana *divični cvet* in tako tudi v rokopisih pri Evang. in listih, 1672 (prim. M. Smolik, *Odmev ver. resnic in kontroverz, tipk. dis.*, str. 84, 96, 104). Srečamo tudi sbh. *cvijet djevstva*, češ. *květ pannensví*, polj. *kwiat* »panienstwo«. V cit. slovenskih primerih gre verjetno bolj za pomen »najboljša, izbrana med«, lahko pa je vplivala tudi raba v pomenu »devišstvo«, ki ga kažejo prav tako lat. *flos*, nem. *Blume*, it. *fiore verginale* (o *della verginità*) (prim. Walde-Hofmann, I, 518; Trübner, I, 375; G. Davoto-G. C. Oli, *ibid.* 908).

Tako različni pomeni slov. *cvet* so, kot kaže, v jeziku nastajali oz. prihajali vanj na več načinov. Vendar se zdi, da je samo pomen »alkohol, špirit, esenca« skoraj gotovo samostojno razvit. Pri vseh drugih pomenih moramo upoštevati veliko verjetnost evr. ali roman. kalka, čeprav bi bil včasih možen tudi neodvisen razvoj. Ponekod se prenesen pomen lahko razširi na sinonimno besedo, ki je bolj v rabi (prim. Hippolit, str. 31 *ženska roža* »menstruum«, Prešeren, *Žen. zvestoba: roža deklet, rez. rožica* »ljubica, ljubi, izbranec srca, zakon. tovariš« (M. Matičetov, *Rožice iz Rezije*, str. 11) in ljud. *biti v rož'cah*).

Tudi drugi slov. jeziki so v novejši razvojni dobi izoblikovali nekatere od pomenov, ki so zabeleženi v slovensčini. Že citirani sbh. izrazi bi se dali razporediti po istih skupinah, če jih seveda smemo razlagati na enak način. Češ. ima *květ pannensví*, *květ* »buket« (pri vinu) in min. *železný květ* itd. (Příruční slovník jaz. čes., str. 474), polj. pa *kwiat mąki*, *kwiat* »devišstvo«, »bela lisa na nohtu«, kem. *antymonowy kwiat* itd. ter še nekatere druge prenesene pomene. (J. Karłowicz *idr.*, *Słownik jęz. pol.*, II, 622 sl.).

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

5

Sln. dial. *hlišč*, sbh. *olúja* in mak. *luna* »nevihta«.

Skok, ERSJ II 554, zavrača staro Daničičevo domnevo (Korijeni 74), da bi bilo sbh. *olúja* »procella, tempesta« izposojeno iz stgr. pridevnika 'aellaios, ki je izpeljan iz apel. 'a(v)ella »nevihta, orkan«. To se mu zdi glasoslovno nemogoče, poleg tega pa v srbohrvaščini ni izposojenk iz stare grščine. Vendar je nesprijemljiv tudi njegov poskus razlage iz biblijskega (hebrejskega) *hallelujah* »slavite boga«, kar je dalo sbh. *aleluja*, *leluja*, čeprav se pri tem sklicuje na balkansko romanski evfemizem *fortuna* »nevihta« iz lat. *fortuna* »sreča«.

Sbh. *olúja* je nedvomno slovanska tvorba; izhajati je treba iz komp. **o-chlujā*. Iz srbske cerkvene slovanščine poznamo glagol *chlujati*, *chlujū* »brizgati, teči«; prim. *krъvbъ chlujaše otъ nichъ* (Miklošič, Lex. Pal. 1091). Glagol je še ohranjen v bolg. dial. *hluja* poleg knjižnega *hlŭjva*, *hlujna*, prim. *hlujva dъžd* »lije kiša«. Tudi Skok navaja po Gavazzijevi informaciji sbh. dial. *lŭja* z nekam dvomljivim pomenom »sprema se oluja« iz *chlujati*. Ta glagol je Uhlenbeck, JA XV 485, izvajal iz germ. **flōjan*, kar se zdi Bernekerju, SEW I 390, nemogoče. Mladenov, ERB 669, izhaja iz ide. **slei-* »liti«, kjer suponira korensko varianto **sk'leu-*, ki ni nikjer izpričana. Vasmer, REW III 249, sklepa zaradi r. *chlynutъ*, ukr. *chlynuty* in r. *chlynutъ*, ukr. *chlynuty* in p. (ch)lunāc »teči, brizgati« na staro prevojno razmerje.

Zdi se, da smemo pritrditi Machku, EŠČ² 200, ki razlaga csl. *chlujati* kot novo tvorbo k prezentu *chlujō^N* namesto starejšega **chluti* iz **chlupti*, in se pri tem sklicuje na č. *lupati*, dial. *lupotati*, slš. *lupkat'* v istem pomenu. Njegovo domnevo potrjuje makedonščina s frazo *dožd lipa* »lije kiša« (<**chlypati*) poleg *luna*, *lunja* »oluja« (< **chlupna*, **chlupnja*).

Sln. dial. *hlišč*, *ohljšč* »Sturmwind, Sturmregen, ein jäher Regen, Platzregen« (vzh. štaj., prekmursko), tudi *hliščava* »Platzregen« (pkm.) poleg *hlip* »Sturmwind« (jvzh. štaj.), kaže na razmerje **chlystati* : **chlypati*. V severnih slovanskih jezikih imamo tudi ekspresivno varianto **chljustati* v č. *chlistati*, *chlišťeti* »močno liti«, č. dial. tudi *chl'ušče* »ploha«, slš. *chl'usnut'* in *chl'us(t)*, p. *chlustač*, ukr. *chljušča* »ploha«, a tudi č. *chlípěti*, r. *chljupatъ* »teči, liti«. Po Machku so oblike tipa **chlust-*, **chlyst-* samo *-st-* intenziva k **chlup-*, **chlyp-*. Vse pa je mogoče včleniti v veliko družino onomatopej, ki so pomensko zelo razvejane (Berneker, SEW I 387). Vendar je treba slediti vsaki pomenski skupini posebej v vseh slovanskih jezikih, če si želimo priti na jasno.

6

Sln. *paščiti se* in sbh. *paštiti se* »truditi se«

Med posebnim slovensko in severozahodno srbohrvaško leksiko, ki ni izpričana v nobenem drugem slovanskem jeziku, zasluži pozornost zlasti glagol *paščiti se*. V slovenščini je prvič izpričan v 16. st. pri Krelju s pomenom »sich bemühen, trachten« in v 17. st. »sich bestreben« (Dict.). V narečjih je še živo *paščiti se za kaj* »sich um etwas kümmern« (Prekmurje), *paščiti se kam* »irgendwohin eilen« (Pkm.), *paščljiv* »eifrig, emsig« *paščljivost* »Eifer, Fleiss« (Pkm.), *paščiti se* »sich sputen, sich beeilen« (dolenjsko, belokranjsko, vzhodno štajersko), *popaščiti se* (pf.) »sich beeilen, sich befleissen, sich bemühen« (nar. pesem). Za srbohrvaščino navaja Skok, ERHS II 618, prvi primer iz 15. st.; vrsto primerov iz 16. st. citira Mažuranič, Prinosi 900. Danes je v rabi *paštiti se* (Dobroselo, Lika), *paščiti se* (Grižani, kajkavsko), *paštiti se* (Sinj), pf. *popaštiti se*, *pripaštiti se*; pomeni so enaki kakor v slovenščini »attendere, contendere, accelerare, festinare, veli«.

Miklošič, EW 233, pozna samo slovensko obliko in jo pušča brez razlage. Toda pri geslu *tъsk-* (str. 369) domneva, da je dolenjsko *paščiti* »eilen« morda isto kot csl. *potъštati*. Na to mnenje se opira tudi Mažuranič, ki opozarja na pomensko enakost csl. *potъštati se* »curare, festinare«, *potъštiti se* »conturbare« in r. *tščitъ-*

sja »sich bestreben, sich grosse Mühe geben, sich bemühen«. Glasoslovne težave skušata premostiti Tomanović, JF XVII 203, in Skok, zg. cit., ki suponorata hiperredukcijo prepozicije *pa* + *tʰštati*, deloma tudi z vrinjenim *-r-* po *-št-*.

Proti temu govori tako v slovenščini kakor v srbohrvaščini jasno izkazana aspektna razlika med impf. *paščiti* in pf. *popaščiti*; prefiks *pa* s svojo posebno funkcijo je dokaj pogosten v slovenščini in v češčini, izjemno redek pa je v srbohrvaščini (Westh-Neuhardt, Scando-slav. V 52), kot preverbativ je izpričan samo v denominalnih izvedenkah tipa *paberkovati*. Tudi pomenski razvoj sln. *čleti* »hrepeneti«, *skleti* »boleti« iz **tʰsklěti*, **tʰščlěti* (avtor, SR XI 171) kaže pri tej osnovi bolj na psihično prizadetost kakor na določeno lastnost, ki je pri glagolu *paščiti* konstantna.

Presenetljivo glasoslovno in semantično paralelo najdemo v let. *pùosit* »schmücken, antreiben«, refleksivno *pùositiēs* »sich schmücken, sich fertig machen. sich beeilen«, *pùost* »reinigen, säubern, fegen, antreiben, roden, schnell gehen, laufen, nacheilen«, *pùostiēs* »sich putzen, sich zurechtmachen, sich zu etw. anschicken« (Mühlenbach-Endzelin, LDW III 457-8). Zaradi let. substantiva *puōsums* »ein ausgerodetes Stück im Walde, Rodung«, kar je pogostno tudi pri letskih mikrotoponimih, je dokaj verjetno, da spada k tej besedni družini tudi sln. dial. *pášen*, *pášten* »obdelan, ograjen kos zemlje, kjer so trte« (okolica Trsta), »zelena planica na hribu, kjer se živina rada pase« (Št. Peter pri Gorici), kar je Štrekelj (LMS, 1892, 26) izvajal iz **pažitʰnʰ*.

Osnova je ide. **pōk'-* »hübsch machen, aufgeräumt oder vergnügt sein«. Sorodno je got. *fagrs* »geschickt, geeignet«, *gaŕēhaba* »passend, anständig«, st. isl. *faga* »schmücken, putzen, reinigen«, *fagr* »schön, fein, freundlich, angenehm« itd. (Trautmann, BSW 229; Fraenkel, LEW 669; Pokorny, VWb. 796). Južnoslovansko obliko lahko rekonstruiramo iz **pas-* z intenzivno *-sk-* podaljšavo. Baltško-južnoslovanskih leksičnih paralel pa je znanih že toliko, da nas več ne presenečajo.

France Bezlaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

7

Sbh. *urnebes* »hrup, hrušč«

V jeziku obstajajo številne besede, v katerih se kažejo in ohranjajo pojmovanja in doživljanja ljudi v zvezi z naravnimi pojavi. Ena od teh besed je tudi sbh. *urnebes* »hrup, hrušč ipd.«.

Da bi mogli razumeti miselne poti, ki so privedle do tvorbe omenjene besede, si moramo najprej nekoliko ogledati *nebo*. Izraz *nebo* v slovanskih jezikih moramo izvajati iz ide. **nebhos* »megla, oblak ipd.«, prim. stind. *nábhas* »megla, para, oblak, zračni prostor, nebo«, gr. *néphos* »oblak, megla«, lat. *nebula* »megla«, nem. *Nebel* »megla«, lit. *debesis* »oblak, megla« ... Pomenski prehod »oblak — nebo«, značilen za slov. *nebo*, je bil izveden tudi v nekaterih drugih ide. jezikih — hetitsko, Rigveda. Nasprotno imamo lat. *caelum* »jasno nebo« poleg že omenjenega *nebula* »megla«. Zanimivo je, da so npr. v germ., stind. in gr. iz-

razi za »nebo« iz iste osnove, kot so izrazi za »kamen, skala«, prim. nem. Himmel »nebo« iz *kem- »prekrivati, pokrivati — namreč s kamenjem« (glej H. Reichelt, Der steinerne Himmel, IF 32 str. 23—57).

V slovanskih jezikih je *nebo* izgubilo nekdanji pomen »oblak, megla«, edina sled bi bila v citatu, ki ga navaja Podvysockij v svojem slovarju arhangelškega narečja: *samaja by pora teperʹ, mesjac svitit i nebesʹev netu. Nebesʹev lahko tu pomeni samo oblakov* (glej Eva Havlová, Etymologický výklad slov z ruských dialektů, Slavia 40, str. 80—85).

Obravnavani izrazi za »nebo« pa so razmeroma mladi in so le nadomestna poimenovanja za starejše kultne besede, kjer je »nebo« = »bog« v pomenu »bog svetlobe, bog neba ipd.«.

V zvezi s pomenskim prehodom »oblak — nebo« imamo več teorij o nastanku bele rase in o pradomovini Indoevropejcev.

Podrobneje o tem glej Brandenstein, Bemerkungen zum Sinnbezirk des Klimas, Studien zur idg. Grundsprache, str. 23—25; F. Specht, Der idg. Himmelsgott im Balto-Slaw., KZ 69, str. 115 d. in Havers, Die Religion der Indogermanen im Lichte der Sprache, Christus und die Religionen der Erde, Wien 1951, 713 d.

V nobenem slovanskem etimološkem slovarju, tudi ne v Skokovem, pri geslu *nebo* ne najdemo sbh. *urnebes* »hrup, trušč«. Besedo *urnebes* navajajo Belin (iz Palmotića), Stulić, Vuk, Gundulić, Mažuranić, Bogdanović (za Liko), izpeljanke *urnebesani* adj. in *urnebesati* Bogdanović (Lika) in demin. *urnebesaki* Stulić.

Urnebes je tudi splošno makedonska beseda. Pridevnik *urnebeseni* zasledimo dalje pri slovenskih piscih Cankarju, Bartolu, Vorancu in v izdajah Mohorjeve družbe pred l. 1920. V starejših slovarjih in v Pleteršniku ga ni. Glonar navaja v Slovarju sln. jezika, Lj. 1936, pridevnik *urnebeseni* donebeseni, v *nebo* segajoč (*pomeni napačno in nepotrebno). Tudi SP se besede izogiba, čeprav je ljudska.

Če zavržemo možnost, da je *urnebes* hibridna tvorba iz lat. *hora* (prim. sln. *huda ura*) in slov. *nebo*, potem bi to mogla biti sestavljenka iz glagola *urʹvati* + *nebes-*, tj. **u-rʹv(b)-* + *nebes-*, *urnebes*. Prvotni pomen bi bil »zruši(ti), pretrga(ti) nebesa — oblak« kot sinonim za neznanski hrup (prim. udariti kot grom z neba, oblak se je utrgal, grom je preparal *nebo* ipd.). Glej dalje pomen glagolov — mak. *urne* »zrušiti se, pasti itd.«, rus. dial. *urnutʹ* »propasti, izgubiti se«, sbh. *urinuti* »pasti« (urinuo je snijeg, Jurančič, Sbh.-sln. slovar), stind. *rávati* »zerschmettert, zerschlägt« idr.

Nadomeščanje *urnebeseni* z *donebeseni*, v *nebo* *vpijoč* glede na odnos primitivnih ljudi do nebesnih pojavov vsaj s stališča etimologije ni preveč posrečeno.

V morfološkem pogledu je *urnebes* zloženka glagol (imper. ali koren) + samostalnik. V slov. jezikih takih tvorb ni veliko, zanimivo pa je, da jih ima največ prav sbh. Take zloženke so pogoste v germ. jez., nahajajo pa se tudi v roman-

skih. Očitno je, da gre tu za mlajše produktivne in starejše neproduktivne zloženke, kjer ima nemajhno vlogo prav glagolski del.

(Obširneje o tem H. Hirt, Idg. Grammatik IV, str. 32 d. in A. Bajec, Besedotvorje III (Zloženke), str. 97—100.)

V slov. onomastiki se je ohranilo nekoliko več takih zloženk, npr. v dvočlenskih imenih tipa *Ča-slav*, *Črti-mir* ipd., za katere imamo paralele v sanskr., lit. in gr. Vendar ta tip dvočlenskih imen ni popolnoma pojasnjen. (Prim. T. Milewski, O pochodzeniu słowiańskich imion złożonych, Prace onom. 5).

Sklepati smemo, da je beseda *urnebes* zelo stara zloženka, saj spada v osnovni besedni fond.

Janez Keber
SAZU v Ljubljani

Zapiski, ocene in poročila

NOVA ZNANSTVENA IZDAJA SLOVENSКИH LJUDSKIH PESMI*

Preteklo je že več kot leto dni, ko nas je po dolgem pričakovanju razveselil prvi zvezek nove izdaje slovenskih ljudskih pesmi pri SM, ki je nekoč že omogočila Štrekljevo, prvo znanstveno izdajo. Ta je danes že velika redkost. Novo izdajo štejemo za pomemben kulturni dogodek, a v JiS doslej nisem zasledil še nobenega odmeva. Nisem dovolj pripravljen za globljo strokovno oceno, zato bi napisal le nekaj obrobnihi misli in pripomb, da ne bi šlo to delo neopazno mimo nas.

Knjiga je gotovo ena najvrednejših in najbolj slovenskih v povojnem času. Ne samo po lepi zunanji podobi, ampak tudi po vsebini, ki je prava zakladnica ljudske besede in melodije. S tako knjigo — in seveda podobnimi, ki bodo sledile — se lahko ponášamo. Lahko smo zadovoljni, da imamo po Štreklju, ki je bil za vse sam, tako dobro skupino strokovnjakov, kot so Kumrova, Matičetov, Merhar in Vodušek. Za vse nas doma in po svetu bi moral biti izid prve knjige kulturni praznik, a zasledil sem malo pozornosti v dnevnem in revialnem tisku.

Živimo v času silovitega tehničnega napredka, ki pa nam vedno bolj zamegljuje

odnos do pravih človeških vrednot. Pristne ljudske pesmi se mnogim zdijo nekaj zastarelega. Mladina se ogreva bolj za popevke, starejši pa za psevdonarodno pesem številnih »narodnozabavnih« ansamblov. Ljudska pesem tudi nima več tistega nacionalnega pomena kakor v čitalniški dobi. Vendar je dejstvo, da ima vsaka še tako skromna ljudska pesem znanstveno vrednost, mnoge med njimi pa so dozorele v umetnine nadčasovne vrednosti.

Že ob prvem zvezku lahko vidimo, da so uredniki opravili orjaško delo. Res da je prve brazde oral Štrekelj in da so se uredniki napotili za njim, vendar je tokrat žetev veliko bogatejša. Pesmi oz. različic bo gotovo petkrat več. Izbrali so nov, praktičnejši način štetja motivov in različic, čeprav so v bistvu ohranili Štrekljevo snovno razporeditev. Posebno ceno pa dajejo novi izdaji notni zapisi, kinetogrami in zemljevidi o razširjenosti variant. Štrekelj je objavil le Vrazove notne zapise pod črto in tako dal precej enostransko filološko podobo ljudske pesmi. Vemo pa, da so se skoraj vse ljudske pesmi porajale skupaj z napevom in mnoge tudi s plesom. Glede besedil se mi zdi pametno, da so uredniki ubrali srednjo pot: zapis naj bo, kot se poje in govori, a brez pretiranih fonetičnih znakov, ki zamegljijo vsebinsko plat pesmi. Veliko presenečenje v prvi knjigi so teksti s področij, ki so bila Štrek-

* Slovenske ljudske pesmi. Prva knjiga: Pripovedne pesmi. Uredili Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar, Valens Vodušek. Slovenska matica. Ljubljana 1970.